

Marek Timko (ed.): *K problému ontologie kultury. Ekologické a sociálně ekonomické souvislosti. Sborník věnovaný 70. výročí narození Josefa Šmajse*, Brno: Tribun EU 2009, 152 s.

Sborník obsahuje příspěvky přednesené na česko-slovenské konferenci k životnímu jubileu Josefa Šmajse (*23. 11. 1938), konané 21. ledna 2009 na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity. Profesor Josef Šmajš patří u nás v poslední době zřejmě mezi nejčastěji zmiňované filosofy. O tom, čím se o takovou pozornost zasloužil, píše ve sborníku Emil Višňovský v úvodním Laudatiu: odkazuje zejména na jubilentovy publikace vydané od roku 1995, kdy v *Ohrožené kultuře* začal budovat svůj koncept evoluční ontologie. Samo spojení „ontologie“ a „evoluce“ není ovšem Šmajsovým objevem; „jádro“ a novost jeho evoluční ontologie Višňovský spatřuje v ideji „zásadnej, ale pritom protirečivej kontinuity prírody a kultúry, prírodnej a kulturnej evolúcie“. Liší-li se ve sborníku formulace o podstatě Šmajsovy koncepce ontologie, souvisí to s tím, co v nich jejich autoři chtějí zdůraznit, popřípadě o který Šmajšův text se právě opírají. V publikaci se přirozeně o evoluční ontologii uvažuje z hlediska „ontologie kultury“ – v (nové) „evoluční ontologii“, píše Višňovský v úvodu svého druhého článku, „ide o ontológiu, ktorá sa obracia k Zemi ako prirodzenému domovu ľudí a ich kultúry“.

Editor rozdělil 19 příspěvků sborníku do tří bloků: v prvním mají převážně filosofický charakter, v druhém si všímají ekonomických nebo psychologických aspektů současné kultury, v třetím problémů kultury v „axiologických, etických, evolučních, kulturně historických a hermeneutických souvislostech“. (Srov. výčet příspěvků v závěru recenze.) Ústřední text sborníku, Šmajšův příspěvek Pes je zakopán v ontologii, je věnován výkladu o místě ontologie kultury v rámci evoluční ontologie, vztahu kultury a přírody jako dvou ontických forem skutečnosti – a ontické podstatě (založení) jejich stále se vyhrocujícího konfliktu. K tezi svého oblíbeného Fritjofa Capry, že „paradigma vědy se dnes posunulo... od fyziky k vědám přírodním“, dodává: „*V situaci, kdy lidská kultura dobyla a obsadila Zemi, paradigma vědy se musí přesouvat od věd o přírodě k vědám o kultuře.*“ Autoři dalších prací sborníku Šmajšův koncept evoluční ontologie spíše přijímají a pokoušejí se na něj navázat. Zásadnější výhrady editor shledává ve dvou textech; o jednom dalším (z *Filosofického časopisu*) se dovídáme prostřednictvím jeho posudku Kritika povie najviac o kritikovi, otištěném hned za Višňovského Laudatiem. Škoda, že editor (zřejmě s vydáním sborníku spěchal) neshrnul diskusi na konferenci, popřípadě jubilentovy odpovědi na připomínky a náměty přednášejících.

Šmajsova dvojjediná evoluční ontologie je pozoruhodná právě svým změřením na ontické založení konfliktu přírody a kultury. Teze o povaze tohoto konfliktu, jež byla Šmajsovou výchozí hypotézou, je dnes už důkladně podepřena výsledky řady jeho knižních a časopiseckých publikací. Pokud však jde o společenskou odpověď na uvažovaný konflikt, pak tvrzení „pes je zakopán v ontologii“ ani zdaleka nevyjadřuje „celou pravdu“. Má-li se na našem dosavadním vztahu k přírodě (a také ke kultuře) něco podstatněji změnit, pak bude třeba vykopat – spolu s tím „ontologickým“ – ještě nejednoho dalšího psa, rovněž hluboko uloženého. U filosofů, pokud nejsou agnostiky, ontologie (metafyzika, „první filosofie“) tradičně požívá velké vážnosti, nicméně za vrcholnou disciplínu nejednou bývá považována etika, protože v ní jde o to nejdůležitější: o správné („pravdivé“) jednání člověka, o pravidla pro jeho pobývání mezi lidmi a na světě vůbec; evoluční ontologie je jen jedním krokem k nápravě věcí lidských. O tom se ostatně mnohé dočteme ve Šmajsových pracích a v příspěvcích sborníku o ontologii kultury.

Josef Šmajš ve svém článku charakterizoval jako „nepříjemnou“ otázku: V jakém smyslu souvisí charakter nynější kultury s člověkem a jeho neuronálním poznáním, s obsahem kulturní informace, s charakterem duchovním? (Mohli bychom, s jistým zjednodušením, povědět: „... se stavem a hybností vědomí člověka, s jeho možnostmi a ochotou podstatněji měnit zavedený stav věci“?) Za „nepříjemné“ bývají označovány otázky, jejichž odpovědi jsou nepříjemné: protože přicházejí s jistými nároky a požadavky na naše jednání. Ale člověk není bytostí stojící mezi přírodou a kulturou a svrchovaně rozhodující, co se kde bude dít. „Přirozeně“ patří k oběma sféram (přírodě a kultuře) a musí reagovat na jejich tlaky (pokud chce přežít); v tomto smyslu je rozpor mezi přírodou a kulturou v prvé řadě rozporem uvnitř člověka. Kultura je do jisté míry důsledkem evoluce přírody samé, která vytvořila biologický základ lidské racionality, tj. schopnosti člověka myslet – tvořit pojmy, soudit, usuzovat (a vynalézat, zaujímat citový vztah k sobě i svému okolí, atp.). Svě racionality se

lidé nemohou zřeknout (alespoň ne na delší dobu). Jak (a kdy) se měli rozhodnout, že na své přirozené potřeby nebudou odpovídat způsobem zanášejícím do přírody něco, co by se mohlo jevit jako jí cizí? Měli se odřeknout možností, jež jim nabízel oheň, kolo, pára...? Mají snad pravdu ti, kdož se domnívají, že osvícenstvím skončila ještě jakžtak (pro celou přírodu) únosná (středověká) kultura a rozpoutalo se pro mimolidskou přírodu neblahé uvolňování myšlenkových i společenských pout? Zkrátka: Lidská adaptace na přírodu a pak na přírodu a (zároveň) kulturu je – podle mého soudu – nejen „útočná“ (jak neustále opakuje Josef Šmajš), ale také obranná. „Útočně“ exploatuje přírodu (podle svých možností) každý živočich; kdyby zvířata měla schopnost myslet jako lidé, nepochybně by si vytvářela i své vlastní kulturní systémy, využívající přitom „darů“ neživé i živé přírody. Protože člověka stvořila příroda a tudíž stále do přírody patří, nemá také – nechť mi Josef Šmajš promine – dobrý smysl sestavovat „nájemnou smlouvu“ člověka s přírodou: namísto je dohoda (smlouva) mezi lidmi samými, že budou (jako kulturní „děti Země-Přírody“) co možná nejvíce hledět na „potřeby“ celé přírody – a tím i na přirozené-přírodní potřeby a zájmy vlastní. Příroda (vůči nim vnější i vnitřní) jim ukazuje dost výrazně, že už je to naléhavě potřebné. Otázkou zůstává, jaké možnosti a síly lidé k tomu najdou.

Sborník *K problému ontologie kultury* dobře ukazuje, že k evoluční ontologii se musí – má-li se dosáhnout zlepšení vztahů mezi přírodou a kulturou – připojit se stejnou šmajšovskou zaujatostí humanitní obory, jako antropologie, etika, psychologie, pedagogika, ekonomie, politologie (provázená praktickou politikou), co nejvíce lidí s dobrou vůlí z praxe. Příspěvky ve sborníku naznačují ledacos z toho, o co by dnes naši kultuře mělo jít přednostně. V článku Athéna versus Artemis O. A. Funda, poté co poutavě vyličil, jak se už v antickém bájesloví zračí napětí mezi přírodou a světem lidí, formuluje – jakoby na závěr sborníku – pět otázek, jež by se měly promyslet v konceptu evoluční ontologie, protože se týkají jejich možností a prostoru jejího působení. Naléhavost svého tázání Funda zdůrazňuje jeho nekompromisností a někdy i pesimisticky vyznívajícimi doprovodnými poznámkami. Souhlasím s Fundou, že „evoluční ontologie si musí ještě více zkomplikovat a znesnadnit svůj vlastní koncept tím, že si znovu pustí na tělo téma lidského subjektu“ (i když by to nemusel být zrovna „nepolapitelný subjekt“ Slavoj Žižka). Je si také třeba přát, aby řešení dané problematiky neopouštělo „rámec demokratického diskursu“ a demokracie vůbec. V úvahách o reformních důsledcích evoluční ontologie kultury by měly dostat prostor všechny uvážlivé formy ekologického aktivismu. S Fundou souhlasím také v tom, že i když „přijmout princip evoluce znamená přijmout, že zánik druhu člověk je dříve či později neodvratný“ (a že „ono „dříve či později“ je z perspektivy času zanedbatelné“ – ale času vůbec, nikoli času lidí), přece se lidé mohou a mají pokoušet dávat svému přírodně-kulturnímu bytí nějaký dobrý kulturní smysl.

Obsah sborníku. E. Višňovský: Laudatio: profesorovi Josefovi Šmajšovi k životnému jubileu; A. Rosa: Kritika povie najviac o kritikovi; J. Šmajš: Pes je zakopán v ontologii; E. Farkašová: V osídlach novej temporality; L. Hohoš: Osová doba podľa E. Bondyho a evolučná ontológia; E. Višňovský: Pojem „evolučno-ontologickej gramotnosti“; V. Choluj: Príroda, kultúra, hospodárstvo; L. Blažek: Akcelerátory rústu potreby; V. Kulhavý: K nauralizácii ekonomiky; B. Šmajšová-Buchtová: K potrebe obratu ve vzdělávání studentů ekonomických oborů; H. Kubátová, F. Znebejánek: Důsledky ontologie – argumenty pro a proti; I. Hruška: Evoluce hodnot evolucí? P. Jemelka: Bioetika a evoluční ontologie; B. Binka: Pokus o analýzu evoluční ontologie; R. Vondráček: Člověk nesmí být otrokem svých sociokulturních požadavků a vášní předmětného světa; M. Timko: Sociokulturná evolúcia, mémy a problémy s univerzálnym darvinizmom; O. A. Funda: Athéna versus Artemis; J. Hroch: Evoluční ontologie, kultura, příroda a hermeneutické myšlení. „Vizitky autorů příspěvků“ jsou na posledních stránkách knihy.

Jiří Gabriel